

PARTIZANSKIM BOLNIČARKAMA

U narodnooslobodilačkoj borbi poginulo je 3719 bolničarki. Pred očima mi kao u snu prolaze mlade devojke, sa sanitetskim torbicama i puškama o ramenu. Mlade, čedne, čestite, čiste do uzvišenosti. Volela bih da ih nisam znala, da se nisam blisko družila sa njima. Tada bi mi ova stravična brojka lakše pala.

Sećanja me vraćaju na četrdeset i prvu godinu, i na moja nova saznanja koja su mi se tada urezivala duboku u misli, u srce, gde su ostala i danas i nikada me nisu napuštala. Dotle sam znala da pušku nosi isključivo muškarac. Već kad se rodi muškarčić, dočekuje se sa »dobismo vojnika«. Devojkicama to nije pripadalo. Pa, ipak! Mnogo je toga novog.

U jesen četrdeset prve godine već posle dva tri dana od dolaska u partizane, dobijam zadatak da osnujem bolnicu. Sa bolnicom mi je bilo lako. Iznenadjenja nema, osim strašne oskudice i potrebe za snalaženjem. Imam dobre bolničarke. Pred sam ustanak prošle su kroz kraće kurseve i stekle osnovna saznanja za negu i brigu oko ranjenika, i za pripomoć lekarima. Iako su kursevi bili kratki, njihova savesnost i vrednoća umnogostručavale su to znanje. Odmah mi je bilo jasno da bez tih divnih devojaka moja pomoć ranjenicima bila bi veoma nedovoljna.

Nežnost, ljubaznost i dobrota tih čestitih devojaka blažila je i najteže rane. Uz njih se lakše i brže preboljevalo. Topla reč u tom surovom vremenu bio je najbolji melem. A one su ga neiscrpno posedovale.

Kad sam prvi put vršila smotru partizanskog odreda, dočekuje me komandant, snažan, krupan, muškarac-brkajlija. Ubrzo zastajem zbunjena i začuđena. Između kršnih momaka, u stroju su i devojke, i to veoma mlade. Sve su između četrnaest i osamnaest godina. Na ramenu im male puške »talijanke«. One stoje mirno, ozbiljno baš kao pravi vojnici. Ništa ne govorim, a čuđenje me ne napušta. »Pa zar su to borci? Pa zar će to da puca?« - redaju mi se misli jedna za drugom, praćene nevericom i sumnjom. Posle obavljenog posla u odredu vraćam se u svoju bolnicu, a nerazrešena dilema u vezi sa devojkicama - vojnicima prati me i dalje.

Na žalost, sumnje me nisu dugo držale. Već u prvim bitkama te nejake devojke izrastaju mi u džinove. Hrabrost, izdržljivost, snalažljivost, požrtvovanost, sve se slilo u tim baš krhkim stvorenjima. Ponekad mi izrastaju u antičke likove.

Dr Saša Božović, 1941. upravnik bolnice Glavnog štaba Crne Gore, onda upravnik bolnice 2. korpusa NOVI, referent saniteta 2. proleterske divizije. Posle rata specijalista - pulmolog, zamjenik upravnika Glavne vojne bolnice u Beogradu, pukovnik, književnik.

Partizanske bolničarke.

Branka, verenica partizana Bude, već je nosila njegovu bebū. Zamolila sam je da ostane kod mene u bolnici do porođaja. Ipak, to je lakše nego biti baš u prvoj liniji. Budo iznenada gine. Branka nema mira. Saopštava mi da hoće da ide u njegov bataljon. Nisam je mogla zadržati. I već u prvoj bici i ona gine, ali kako? Poginula je bacajući bombu uzvikujući: »Ova je za mog Buda! Ova je za moje dijete«. Bomba za bombom je letela prema onima koji su joj uništili stazu sreće.

Od tada redaju se borbe, redaju događaji u kojima uvek neke od njih nestane, a istovremeno predamnom izrasta u vitak bor. Koliko ih je? Tri hiljade sadamstotina devetnaest! Izrasta tako šuma najlepših vitkih, visokih borova.

Kad sam posle rata bila na Sutjesci tražila sam ih. Zamislila sam tu, baš na Sutjesci, takvu šumu i između njih visok beli spomenik, namenjen samo izginulim bolničarkama, koje su tu ostajale ne napuštajući ni za tren svoje ranjere drugove. Da, visok spomenik! Visok do neba, te da ga oblaci većito miluju i uzvrate toplinu njima koje još ni za milovanje nisu znale, ni stasale.

Rada, devojče od nepunih četrnaest godina. Preležala tifus i ostala u bolnici da neguje one koji se još bore da se od tifusa izvuku, ili da mu podlegnu. Bez kose je. A imala je divnu plavu loknastu kosu, uokvirivale su anđeoski nežno detinje lice, sa krupnim zelenim očima. A sad, teme ogolelo, sjajno, stravično belasa. Ostale su samo tople oči i - srce! Poslala sam je da sprovede do groblja desetak mrtvih, malo dalje, na jednom brežuljku, ja ću doći kasnije da saniram teren. Dotle ostajem u bolnici da pomazem živima. I evo me. Ispred oveće gomile tek iskopane crne i sveže zemlje stoje nekoliko partizana s lopatama. Radu ne vidim. Pogled mi se zaustavi put jame, a Rada dole među mrtvima. Viknem »Šta radiš tu?« Krupne oči mile, čestite pogledaše me: »Doktorica prihvatam ih i redam da se ne ugruvaju«. Zanemela, zastadoh sa poštovanjem, sa divljenjem. Zagrlila bih je i privila na grudi da mi ih ogreje. Čuteći ostajem kao ukopana, dok Rada i dalje brine o mrtvim drugovima. Lagano ih reda. Namešta im kape, zateže odela, ukršta ruke.

Kozara, tako smo je zvali. Došla nam je otud. Petnaest godina je tek skoro prebacila. Ošišana kratko, pa liči na muškarčića. Brza, okretna, pouzdana. Uvek je stavljam da bude pored najtežih ranjenika. I danas je pored nosila sa tek donetim teško ranjenim partizanom. Nakidala je Kozara zelene grane da ga zakamuflira od aviona, koji nas od rane zore prate. Jednu oveću granu drži rukom iznad Zarićeve glave. Dobro ga je sakrila. Pa, ipak. U tren nađosmo se u vihoru zemlje, lišća i tutnjave koja zemlju zatresa. Bombe su sručene baš na bolnicu. Dim se još nije razišao, a mi počesmo da se prebrojavamo. Ima novih ranjenika, a i mrtvih. Zarićeva nosila razneta, polomljena. Kozara odbačena metar-dva dalje. Bez jedne ruke. Otkinuta iznad laktā ostala je sa čvrsto stegnutom granom u šaci, koja se nadnela nad Zarićem, da ga i mrtvog štiti.

Ankica. Tek je prekoračila dvanaestu godinu. Sa majkom neguje desetak teških ranjenika, nepokretnih i na nosilima. Borci su ih doneli i smestili u polurazrušenu kuću, a oni se vratili na položaj. Sutra će doći za njih, bar za one koji prežive do zore. Majka je stalno uz njih, a Ankica već ne znam po koji put s ibrikom u ruci gazi neravnim kamenitim putem dole, dosta daleko do izvora, da donese sveže vode i utoli žedne, namučene usne ranjenika. Tako ceo dan. Sumrak osvaja, a Ankice još nema. Već i tamna pritislā noć. Sa Neretve tutnji. Borbe na sve strane. Gde je devojče? Sad je sve

neizvesno. Majka uznemirena grabi svaki trenutak koji može da odvoji od ranjenika i izlazi malo ispred zgrade. Zuri dole u mrak. Nema je. Nema! U zoru stižu borci da ponesu preživjele. Put ih vodi niz liticu. Blizu izvora leži Ankica. Zaklana. Pored nje još uvek ibrik pun vode koja nije stigla do žednih usta.

Mala Hajra. Devojčica od trinaest godina, lepo devojčice. Lepo je razvijena, iako već dve godine raste uz oskudnu kazansku hranu. Opremam je da sutra u zoru ide u brigadu. Javili su mi da im je poginula četna bolničarka, te da im hitno pošaljem drugu. Borbe su oštre, a ranjenih mnogo. Već sam sve starije bolničarke ranije poslala. Ostavila sam u bolnici samo najneophodnije i to one najmlađe. A za Hajru sam se opredelila, jer me danima moli da ide u četnu. Velika je čast ići baš u prve borbene redove. Takav je bio moral. Bolnica je ipak - bolnica. Dobila je Hajra, najzad, i sanitetsku torbicu, a od jednog druga lepe šarene seljačke čarape. Pratimo je. Sunce se tek promalja. Zapevala Hajra, pa i mi uz nju. Grlimo se i ona odlazi. Pred veče se tutnjava stiša. Ranjenici! - neko viknu. Zalazeće sunce obasjalo šumu nekom, zloslutno krvavo crvenom svetlošću. Napred se lagano primiču nosila. Pođem im u susret, da što pre pomognem. Sa jednih nosila viri mlitava nožica i - šarena seljačka čarapa, nešto mi steže grudi, pa i jecaj otrgnu. Hajra! Moja Hajra! da, želja joj se ispunila, bila je četna bolničarka. Od izlaska do zalaska sunca.

Možemo tako dugo nabrajati Hajre, Ankice, Kozare... i za svaku od njih ispričati po jednu potresnu priču. Koliko je među njima najmlađih heroja Jugoslavije? Ne deset, već mnogo. Tri hiljade sedamstotina devetnaest. Ostanimo kod one poslednje devetnaeste. Ostanimo i poklonimo se do zemlje sa respektom, sa poštovanjem, sa ljubavlju, sa nezaboravom, sa dugom da ih nosimo u srcu dok živimo.